

TIPARUL, O REVOLUTIE DECISIVA

În prefata la volumul Elisabetei Gheck, *Gutenberg și arta tiparului* (București, Editura Meridiane, 1979, p. 5), dr. Dan Dumitrescu subliniază, pe bună dreptate: "Roadele culturii umane au început să fie răspândite cu eficacitate numai atunci când logogramele fonemogramele, semne grafice miraculoase în care sunt ascunse cuvintele și literele, ca perla într-o scoică, s-au aliat într-o simbioză definitivă cu un procedeu tehnologic adecvat travaliului multiplicării rapide pe material: tiparul".

Apariția tiparului (în accepțiunea modernă) este strâns legată de numele lui Gutenberg din Maienta. Acesta a reușit, aplicând pe scară largă ideea genială a tiparirii cu litere de metal mobile, să transforme arta xilografică într-un meșteșug care imită la început cartea-manuscris. Se cunoaște că primele imprimări s-au făcut prin xilografie (placi săpate în lemn, cu litere în relief). Trecerea la tipar s-a făcut prin despartirea literelor care devin mobile și pot fi astfel folosite (aceleși litere) în diferite combinații sau cuvinte.

Din păcate, istoria tiparului este plină de "pete albe". Sunt multe semne de întrebare în ceea ce privește evoluția tiparului, a tehnologiilor folosite. Documentele aflate la îndemână sunt foarte puține și de multe ori lacunare și neconcludente.

Dar să ne întoarcem la Gutenberg... Viața lui se leagă de orașul Mainz pe Rin, oraș de sorginte română și cu o vechime de 2000 de ani: "Aurea Maquntia" (Mainz cel de Aur). Datele despre el și despre evoluția lui sunt puține și contradictorii, în arhivele din Mainz nerămânând nici o știre cu privire la copilăria și tinerețea lui Gutenberg. Se presupune, totuși, că ar fi cunoscut tehnica prelucrării artistice a metalului, gravarea pecetilor, a matritelor pentru monede.

Data nasterii lui Johannes Gensfleisch zum Gutenberg este incertă: 1394, 1397, 1399, 1400... Casa natală se află în apropierea Bisericii St. Christoph, unde fusese și botezat. Tatăl lui, Friele Gensfleisch, unul dintre cei patru socotitori ai orașului, se tragea din familia Gensfleisch zur Laden, zum Gutenberg. Friele a moștenit de la bunicul său, Petermann, moșia de la Gutenberg, de unde și prelungirea numelui cu "zum Gutenberg". Mama lui Johannes Gutenberg era fiica unui bogat negustor din Mainz.

Gutenberg a avut cel puțin o viață tumultuoasă, ceea ce a creat o imagine de întreprinzător, de om de lume. Oricum, a fost un nonconformist. A fost antrenat într-un sir de procese care îi conturează în bună măsură caracterul și zbuciumul sau în virtutea unor idealuri. Separat pe orașul său natal în urma tulburărilor dintre breslași și patricieni, Johannes Gutenberg îl părăsește împreună cu fratele său mai mare în 1428, stabilindu-se la Strasbourg. O mențiune despre Gutenberg apare pentru prima oară într-un document din 28 martie 1430, când numele său este citat în legătură cu permisiunea de se întoarce în orașul natal, în care, totuși, nu revine. Acte oficiale existente în arhiva din Strasbourg copleșite prezintă lui Gutenberg în oraș, ocupat cu diverse treburi mai mult sau mai puțin încurcate: ca reclamant pentru neplata unor drepturi ce i se cuveneau, ca parat pentru încălcarea promisiunilor de căsătorie făcute unei fete de negustor, iar în acest proces din 1436, pentru insulte la adresa unui pantofar.

Unul dintre aceste procese aduce și primele dovezi ale meșteșugului în care se inițiază Gutenberg: îi refuzase lui și fratelui său participarea la o întreprindere pe care o aveau în tovarăsie. "Meșteșugul secret" despre care vorbeau martorii la proces se găsea în 1439 într-o fază avansată. Unul dintre meșteri declară că aprimit singur 100 de guldeni (era o

suma enorma pentru acea perioada)”pentru ceea ce apartine tiparului.De asemenea un strungar depunea marturie ca i-a furnizat lui Gutenberg o piei. Cu toate ca in timpul procesului, incheiat in favoarea lui Gutenberg, asociatii nu vorbeau de tiparnita, numind obiectul disputei pur si simplu “lucrarea” sau “aventura si mestesug”, nu incapa indoiala ca era vorba de tipar. Procesul din 1439 ne lamureste si mai mult in ceea ce priveste enigmaticul mestesug in care se initiase Gutenberg. Acesta organizase in 1438, impreuna cu trei artizani din Strasbourg, Andreas Dritzehn, Andreas Illelmann si Hans Riffe, o intreprindere misterioasa pentru producerea de “oglinzi” (Spiegel), spre a fi vandute cu prilejul marelui pelerinaj de la Aachen. Pentru opinia publica, asociatii erau “producatorii de oglinzi”. Adevarul era ca “oglinda” era de fapt un speculum, o culegere de precepte morale, atat de celebre si de cautata in evul mediu incat scriptoriile nu puteau satisface nici pe departe cererile. Ca urmare, imprimarea si difuzarea frauduloasa, drept manuscrise, a unor asemenea lucrari era tentanta, cu toate greutatile inerente tiparului, ale carui litere de lemn se uzau foarte repede, fara a da o imprimare de calitate. Actele procesului vorbesc in termeni ambigui despre “arta” secreta a lui Gutenberg, despre turnarea in forme, despre plumb si despre alte materiale necesare experimentarii tiparului cu caractere metalice mobile.

Sa precizam, pe scurt, tehnologia tiparului la Gutenberg, care insemna, intr-adevar, o munca istovitoare si anevoioasa, In primul rand, trebuiau sapate matritele pentru litere (se sapa in varful unui mic bloc de metal tare fiecare litera inversata, ca vazuta in oglinda). Dupa ce matrita literei era gata, se batea intr-un mic bloc de metal moale de arama, obtinand o forma de litera adanc gravata, in aceasta forma se turnau literele dorite cu sutele sau miile din fiecare. Metalul folosit de Gutenberg era plumbul incalzit la 300*, impreuna cu antimoniu si cu cositor. Literele gata turnate erau asezate in casete speciale. Urmau culegerea literelor si asezarea lor in randuri. Acestea erau legate intre ele strans, cu o sfoara, totul fiind asezat sub o presa asemanatoare cu presa de struguri, destul de raspandita prin tinutul Mainzului. Hartia umeda era asezata sub presa, peste zatul uns cu cerneala. Grea intreprindere...

La 6 noiembrie 1455, intre orele 11 si 12, in manastirea franciscana din Mainz, in prezenta notarului, se judeca un proces intentat de Johann si Jakob Fust lui Gutenberg. In cauza erau doua imprumuturi de cate 800 de guldeni date de fratii Fust lui Gutenberg ca “sa-si desavarseasca lucrarea”. Judecata a decis in favoarea lui Fust. Johann Fust a profitat de imprejurarea ca inventia era terminata ca sa si-o insuseasca. Lucrarea de care se vorbeste in dosarul procesului nu este termenul generic pentru tiparirea cartilor, ci de “Biblia lui Gutenberg, Biblia cu 42 de randuri”, capodopera artei tipografice; in acest scop a fost facut cel de-al doilea imprumut. Biblia a fost tiparita din 1452 pana in 1455, in atelierul lui Gutenberg, cu un tiraj de aproape 200 de exemplare. La doi ani de la proces, din materialul tipografic atribuit prin sentinta, Fust scoate si el, impreuna cu o calfa a lui Gutenberg, o mare lucrare tiparita: Psaltirea de la Mainz.

Declarat falit, Gutenberg se retrage din activitatea de tipograf, dar marele sau drum fusese deschis, calfele lui Gutenberg, destul de numeroase, emigrand in lumea intrega si raspandind arta tiparului.

Cateva aspecte despre capodopera tipografica a lui Gutenberg, Biblia cu 42 de randuri. Cu un tiraj d circa 200 de exemplare, aceasta editie a fost tiparita pe pergament si hartie. S-au folosit 290 de diferite semne grafice. Numarul estemare intrucat pe atunci alfabetul continea numai 25 de litere. Biblia a fost redactata in limba latina. Literele lui Gutenberg

erau reproduse exact după scrisul de mână. Copistul putea largi sau îngusta cuvintele și literele după cum începea el pagina, zătarul însă, lucrând cu litere de metal separate, trebuia să țină seama de largimea bloculețelor de litere când voia să scoată marginea unei coloane în linie dreaptă. Gutenberg își alcatuia rândurile într-o rețea ajustată omogen și folosea cu multă finețe artistică semne de abreviatie, spațiu și litere reunite. Inițialele capitolelor erau pictate de mână, chiar și unele pagini erau împodobite, având impletituri cu motive florare, întreaga infatisare a paginii aducând mult cu un manuscris. Ideea unei multiplicări rapide a manuscriselor, care i-a dat lui Gutenberg impulsul către marea sa invenție, a marcat și infatisarea exterioară a primelor cărți. Textul începea chiar de la prima pagină și se încheia cu o scurtă indicație a titlului, fără a se menționa numele tipografului cărții.

Astăzi, *Biblia cu 42 de rânduri și 1282 de pagini* se păstrează într-un singur exemplar la Biblioteca Națională din Paris.

Nici până acum nu se știe cu exactitate ce alte tiparituri aparțin în mod incontestabil lui Gutenberg. Unii cercetători, folosind argumente ”destul de subțiri”, îi atribuie lui Gutenberg numeroase tiparituri: *Missale speciale Constantinesc*, considerând-o anterioară fragmentului *Judecatii de Apoi*; *Biblia cu 36 de rânduri, Catholiconul*, un dicționar latin cu gramatică tipărit după manuscrisul din 1286 al dominicanului Johannes Balbus de Janna, *Psaltirea din Maienta*, care poartă semnătura atelierului lui Fust și Schoffer.

Alte tiparituri, inițial atribuite lui Gutenberg, s-au dovedit a fi realizate într-o altă tipografie din Mainz, probabil de către un elev al lui Gutenberg.

Johann Gutenberg moare în 1468 la Mainz. Moșia familiei lui Gutenberg a trecut, împreună cu clădirile, în posesia Universității din Mainz, înființată la șapte ani după moartea sa.

Ca o culme a modestiei, în nici una din tipariturile sale Gutenberg nu și-a pus numele. Pentru el, opera însemna totul. Gutenberg, un om pentru eternitate, un om care a lasat marea artă a comunicării prin cuvântul tipărit. Efectele instaurării Galaxiei Gutenberg au fost enorme: fixarea și unificarea limbilor naționale; contribuția esențială la unificarea națiunilor Europei, prin aceea că a daruit popoarelor conștiința de neam; constituirea categoriei sociale a intelectualilor, în urma popularizării și răspândirii neîngădite a principalelor cuceriri ale spiritului.

Putem afirma însă cu certitudine că Gutenberg a fost primul tipograf din Europa sau că el a deținut prima tipografie cu litere mobile de pe continentul nostru? Controversele în această problemă sunt numeroase și mulți (olandezi, francezi, italieni și germani) contestă înțaietatea lui Gutenberg. În lucrarea sa *Enigmele Terrei* (vol. II, București, Editura Saeculum, Editura Vestale, 1995), Horia Matei se referă la această controversă, dând mai multe exemple. Astfel, aflăm că olandezii afirmă că primul tipograf ar fi fost Laurens Janszoon Coster din Haarlem (1405-1484), de profesie paraclisier. Acesta ar fi descoperit literele mobile din întâmplare, tăind cuburi de lemn cu litere în relief pentru nepotii săi pe care voia să-i învețe alfabetul. Pornind de la aceasta, i-a venit ideea tipăririi cu litere mobile, idee pe care a și materializat-o în 1445 (deci înaintea lui Gutenberg), Johann Schoffer, care lucrase împreună cu Gutenberg, pretindea, într-o carte tipărită de el (1503), că bunicul și tatăl său ar fi inventat tiparul cu litere mobile, Johann Scott din Strasbourg, nepotul altui vestit meșter tipograf, Johannes Mentelin, pretinde și el, într-o cronică

rimata, ca bunicul sau ar fi inventat tipografia. Italienii, la randul lor, cred ca Pamfilo Castaldi, medic si poet (n.1398), ar fi infiintat la Milano prima tipografie din Europa.

Un exemplu foarte serios (care poate fi probat cu documente) este acela al lui Prokop Waldvogel, din Avignon, mester orfevrier originar din Praga. Acesta s-ar fi indeletnicit cu imprimeria pe panza si cu “arta scrierii artificiale”. Documentele exista: un contract din anul 1444, in care se mentioneaza 48 de forme de litere, si un alt document, din 1446, unde sunt mentionate diverse materiale de metal pentru reproducerea textelor in limbile ebraica si latina, “accesorii ale stiintei si practicii scrisului”. Documentele atesta cu precizie ca atelierul din Avignon al lui Prokop Waldvogel putea tipari cu litere mobile. Cu toate acestea, nu s-a pastrat nici o tiparitura din acest atelier care ar fi insemnat o dovada palpabila.

Concluziile? Nu cunoastem cu exactitate inceputurile tipografice de pe continentul nostru. Ce sa mai spunem despre viata si activitatea lui Gutenberg!

Controversat, disputat, Gutenberg reprezinta o noua era care a insemnat pentru omenire o sansa uriasa.

Octavian-Mihail Sachelarie

Material publicat in “Arges: Revista lunara de cultura”,
Pitesti, Anul IV(38), nr. 11(269), noiembrie 2004